

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

92

1107

212454442

1911

Typ. F

2. m. 14

AP. 14

2. m. 14

8167

18 MAR 2003

14

1911

9(47.925)9

2-36

92
2-36

08 MAR 2005

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

ՀԱՅ ԵՐԵՒԵԼԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, ՋԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ,
ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒՆ. ԵՒՆ.

1512-1912

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400ԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԵԹՈՒ

ԳԵՂԱՐՈՒԹԵՍՏԱԿԱՆ ՇՔԵՂ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց
Վ. Գ. ՋԱՐԳԱՐԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ՊՐԱԿ ԺԴ. (14)

62. Վիքորիա Ազանուր	2	Պատկերով
63. Տ. Կամիսաս Գե. Բեօմիբե.	3	»
64. Գրիգոր Մարկոսեան	3	»
65. Յակոբ Կարողիկոս	1	»

ՄԻՔԱՅԵԼ ԳՈՐԹՈՒԳԱԼ ՓԱՇԱ

ԱՋԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻԻ 20

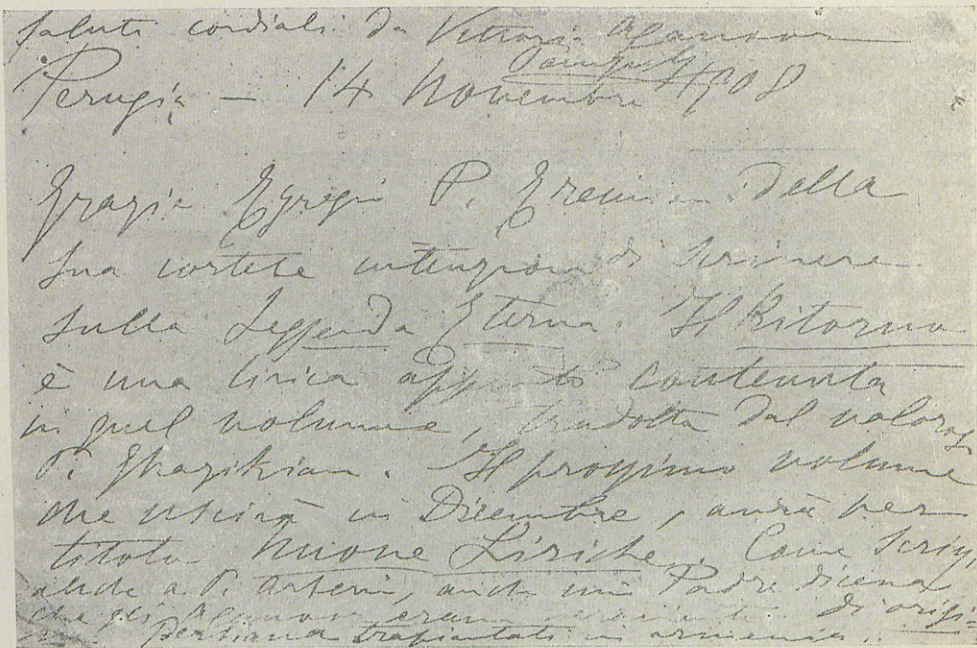
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԵՇԱՆ-ՊԱՊՐԵՆԱՆ
1910

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ
Վ. ԵՆ Պ. ՋԱՐԳԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՐԳ
Կ. ՊՈԼԻՍ

Իտալական մամուլը սքանչացումով և հրապարտութեամբ հռչակած է անոր համբաւը և զայն Իտալացի կին գրողներուն մէջ առնչիրս մը ընդունած է:

Գասական հեղինակները և բանաստեղծները նախ Ազանուրին ծանօթացուց ձիաքոմս Ծանելլա,

ուեցաւ «Leggenda eterna» վերնագրով հաւասար մը. այդի թագուհին Մարկարիտա թելազրած էր բանաստեղծուհիին որ հրատարակէ իր քերթուածները. Ազանուր այս առթիւ ստացաւ թագուհիին մեծ կենդանագիրը ի գնահատութիւն:

177. Ձեռագիր նամակ Ազանուրի ուղղւած է Միւր երեւեանի

որուն մեռնելէն վերջ՝ Ազանուրի վարժապետն եղած է Էնրիքո Նէնչիօնի:

Երկար ատեն ցանուցիր մնացին իր քերթուածներու փշրանքները իտալական հանդէսներու մէջ, առաջին անգամ 1900ին հրատարակ-

նաստեղծ՝ ոչ միայն նրբագլուց այլ ևև խորագրաց ևև քերթով, այսինքն հմուտ իտալական լեզուի տաղտալուծութեան, որով գրած է ևև գոէ ի նորուան, զարմանալի վիպեալ տաղ մի հրատարակեց Իտալիոյ նշանաւոր La Rassegna Nazionale բանասիրական օրագրին մէջ, ըստթեան կոչմամբ զոր գեշերոյ սիրական նկատէ, բայց չկան (թերեւս յոմանց կարծեցեալ) սիրաբանութիւնք, այլ ընտթեան ևև մարդկային կենաց վերացեալ գաղափարք՝ զուգուտութեամբ գեշերոյ ևև ընտթեան զգացման: Արդարև բարձր ևև ոչ գիւտահաս իմաստ մ'է, որպէս ևև շարագրութիւնն որով իր բնական չափէն ևև վիճակէն այլ մեր կ'երեւի հեղինակին որ է սոցնուական ևև չափահաս օրերոյ մի, մեր հանրածանօթ հայադէի Սամուէլ Մաքրատայ՝ գետեր ևև փետային թու (դուտոր եղուտորգաւ) Վիքթորիա Ազանուր (Vittoria Aganoor): Այսպիսի գրութեանցն համար պատուեցաւ նա այս տարի, Վենետիկ հռչակեալ գիտնական Արեւակյան ժողովոյ (Atenco Veneto) ընկեր ընդունուելու (Հ. Դ. Ալիշան Հայ-Վենետ էջ 3):

Ատրուշան Ազանուրի մէջ քանի մը յոգուածներ նուիրեց Ազանուրի գրական կեանքին վրայ ուսկից կը քաղենք հետեւեալը:

«Ազանուրի ամէն մէկ քերթուածին մէջ տալիս լացը կը զգաս:

Երեւի մը պէս փոթորկացած ալեամասուն կը ծփայ իր հոգին տարակոյսի ուսած ծովին վրայ:

Եւ ատոր համար շուարուծի սա սիրուն ևև նկարչական «Տարակոյսի երգը» նուագած է (1):

«Կը լռէ երկինք գիշերային զմայլման մէջ. Ինչպէս խոր մտացութեան

Շրջաքաղով մը փոթթրւած անհուն հմայիչ Կ'իջնայ քունի մէջ աշխարհք:

— Սրբախ՝ որ կը սպասէ անոնց, լուսին: Կը բերն սնուշ լուրեր:

Կը սիրէ՞ զիս տակաւին. — ըսէ. —

(1) Հ. Բոսկանտիկանէն է այս թարգմանութիւնը. նոյն Միւրթարեան քննարար վարդապետն է, որ առաջին անգամ թարգմանեց Ազանուրէն կտորներ Ծ. Ա.

Ուշ է, կ'արտորամ. Ատարչներուն հարցուր զայն: — Ատարչերէն մէկը կարծես թէ ինձ կը նայի Սրբայիր... — Ո՛հ ըսէք. զեւ կը սիրէ՞ զիս. — և կուտան պատասխան. — Ուշ է արդէն, Արշալոյսին հարցուր զայն: Արշալոյսն ահա ծովէն կ'ելլէ:

Մինչև ստքերը գրօղած:

— Կը սիրէ՞ զիս — կ'հարցնեմ. —

Չեմ գիտեր որ բան — կ'ըսէ:

Գարձիւր հարցուր ամպերուն:

Եւ ահա կը հնչէ ձայնս իրտացող

Գիշերային անպերուն...

Պատասխան կուտան յորդ յորդ արցունքներով.

— Կեղծ սիրո... ներէ՞»:

Այս տարակոյսի հարցերը միշտ կը լսուին Ազանուրին քնարէն:

Ինչո՞ւ:

Վասն զի Ազանուր իր սենեկին մէջ, երկար ատրիներ հիմէնեան անուրջներու սուգով ապրած է: Ինքզինքը նկատած էր անմնայ պարմանուհի մը. լքումը ջլազար մըն էր ըրած իր էութիւնը:

Շատ ուշ ամուսնացաւ. և կարծեցինք թէ այլ եւս իր քնարին լեզուն պիտի մոռնայ խորասկզուած սրտի տիրանոց անըմանքները:

Սակայն խորուած էինք, և ինքն ալ խորուած էր: Ամուսնութիւնը չի ճերմակցուց իր սեւ տարակոյսները:

Լսած եմ որ ամուսնութենէն վերջը յուսախարութիւն մը զգացած է, որով վարձեալ բաղդէն դժխեմ հարուածներուն տակ ընկճուած կը մնայ, և ախար տպաւորութիւններով քնարը կը թրթոցանէ:

Իր մէջ հայ հոգին արոքած է. թէև Լալայատանէն միշտ հեռու մնացած, բայց սիրտը հայ երկինքէն կախուած է:

Երբ հայութիւնը արխնի ծովին մէջ իր վերջին ծուէնն ալ կարմրցնելու սահմանուած էր, Ազանուրի լքումը անհուն էր, բայց լուսնական մէջ խեղրած էր իր ձայնը. և կը դատապարտէր այդ լուսնիւնը և անսահմանօրէն հրճուեցայ, երբ տեսայ թէ նամակով մը լացած էր հայ տառապանքին վրայ: Իր բանաստեղծութեանց հատորին լարգնաւիչ Հ. Դազիկիանին կը գրէր.

«Հարա պիտի ըլլամ՝ ներկայացուելու և ճանչցուելու համար ձեզմով Հայաստանի եղբայրներու, այն մեծ ըզքառածին, որուն համար իրաւցնէ պիտի ուզէի որ մուսա կարենար

հնչեցնել կրք մը՝ այնպէս անկօրէն մեծաչուք՝ որ դահիճներուն ձեռքը դողացնէր:» Եւ գուցէ անըջելով իր եղբայրներուն սղջակիզումը, ջարդերու թուականին երգած ըլլայ իր մարտագու «Յնային», որուն վերջին տողերը հայ հոգէն ներս արձագանգ մը ունին. սքանչելի սարսուսներ կը կարդանք այդ քնարին սա պարբերութեան մէջ.

«Մեր վրայ դուն, օն, բարձրաբերձ ժամանակին ժայռերէն ձայնը արգե Ռոնուսի, հասկի՛ նեռուն ծաղկափրիք Պարեգներուն, երկիրներուն աւերակ. Անկն ո՛ր զայն լրսէ՛ ու զայն հասկրնայ. Անգամ մըն ալ պարզե յատուրդ ահեղ Աշխարհակալ դրժխորդ սրտերու, Մոլեգնախանձ չար ոգիին խելայել՝ Որ կախներով վայրագ՝ ի ման կը նեպե Գրկազարներէն այս առօրեայ. բաց աչկերէն Արեան ծառաւ այն կոյրերուն. մրարնէ՛ Վեռլին հրամանդ ահգամ մըն ալ՝ քե՛ «բա՛ւ է»:»

Ազանուրը հասկնալու համար անուայման մտաբերելու է որ թիթեանիկ հոգի մըն է ինքը, որ երազանքի մարդագեանի վրայ հոգեթեւ թափառական ման կուգայ և երազած ծաղիկը չի դաճեր:

Ֆրանսական Revueին մէջ Կ. Եուադի սա պէս խօսած է Ազանուրի ընդհանուր բանաստեղծութեանց վրայ:

«Քերթուածները յաճախ այնպիսի քնարերգութիւն մը ունին, որուն գաղափարը չունի մարդ: Անոր բանաստեղծութեան մէջ կայ դատութիւն, բարկութիւն, խեղութիւն: Սակայն բոլոր յուստեսութիւնը հինգ վայրկեան չի դիմանար ազուր արեւի մը, ու այն ամէնէն ոչինչ կը մնայ ապրիլի առտուան մը անուշակ քաղցրութեան հանդէպ...: Բայց զերազանց քերթողն այն է՝ որ իր հոգին ամէն հովերու կը յանձնէ, և որուն սիրտը կը թրթոցայ բացէն եկամ ո եւ է զոյգն շունչէ: Օրիորդ Ազանուր բանաստեղծ է վերագոյն ստորձանի:»

Մեծանուն բանաստեղծուհին մէկ քանի ամիսներ կը տառապի հիւսնդութենէ, վերաբուժական գործադրութենէ մը վերջ Եւր. 8 Մայիս 1910ին կը վախճանի սուգի մէջ թողով ամբողջ Հայ և Իտալական ազգերը:

Իր մահը համաշխարհային սուգ մը դարձաւ, զժրազգ ամուսինը Վիքթորիա Ազանուրի որ անոր վերջին վայրկեաններուն քովը կը գտնուէր անձնատպան եղաւ Ազանուրի մարին մօտ:

— «Նդիւնը նախադգացի և անհրաժեշտ գտայ: Այն մեծ ցաւէն յետոյ ապրիլ ինձի համար դժուարին է: Մենք զիրար շատ սիրեցինք: որով չենք կրնար բաժնուած ապրիլ իրարմէ: Ուրեմն, կը հետեւիմ իրեն նաև գերեզմանին մէջ: Կը փափաքիմ որ մեզի իրարու քով թաղէք: Համբոյրներով, յիշեցէք մեզ»: — Կը գրէր հէզ ամուսինը Կուխտո Բոմբէյի որ Իտալիոյ Նրեսուփոխաններէն էր և բարձրաստիճան պաշտօնաւոր:

Մեծ հանդէսով կատարուեցաւ իրենց յու-

ղարկաւորութիւնը և հանրային սուգի մը արտայայտութիւնը եղաւ, Պետական անձնաւորութիւններ և երևելի գրողները ներկայ էին, Արքունիքը պսակ մը զրկած էր:

Հրատարակած է 1896 Լուսթիւն թրգմ. Հ. Ա. Ղազիկեան, 1900 Legenda Eterna, Յ. Ղազիկեան 1909 Nuove Liriche.

ԱՂԵԻՒՐՆԵՐ. — Հայ-Վեհեհ. — Ազատասար 1910 թիւ 269 — 274 (ԱՏՐԱՄԱՆ). — Ժամանակակից Հայերէն, Խալիբէն և Ֆրանսերէն բոլոր թերթերը:

ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ՔՅ. ՔԵՕՄԻՒՐՃԵԱՆՑ

1656 — 1707

1600ի ժամանակները Ամինն գաղթած Բէօմիւրճեան Սարգիսի թոռնորդին է Կոմիտաս Բէօմիւրճեան որ ծնած է Պոլսոյ Վլանկա թաղին մէջ 1636 թուականին:

Իր հայրը Տ. Մարտիրոս քահանայ կը կոչուէր իսկ մայրը Յուզիտայ, իր եղբայրը Նրեմիւս Չէլէպի՛ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն աւագ սարկաւազ, և միւս եղբայրն էր Տ. Մարտիրոս Ա. քահանայ՝ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ:

Կոմիտաս իր մանկութենէն ցոյց կուտար թէ ուշիմ, խելացի և ուսման սիրահար՝ չարտազանց աշխատասէր էր և գեղեցիկ ձայն ունենալով եկեղեցին դպրութիւն կ'ընէր: Այնթափացի Մինաս վարդապետի աշակերտեցաւ, ուրկէ ուսաւ քերականութիւն, ճարտասանութիւն և աստուածաբանութիւն:

Ամուսնացաւ կեսարացի Հուսի անուն աղջկան մը հետ ուրկէ և քիչ ետք Նւզոնիոյ առաջնորդ Կիրակոս եպիսկոպոսին քահանայ ձեռնադրուեցաւ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն վրայ, ու քիչ ատենէն Աւագ քահանայ անուանուեցաւ. շատ մը վկաներ կը հաստատեն թէ լաւ քարոզիչ և բեմբասոց եղած է, այնպէս որ հետզհետէ նախանձորքներ ունեցած է մանաւանդ քահանաներուն մէջ:

1698 Մայիս 8ին Մեղքիսեղեկ Սուպի վարդապետ պատրիարք կ'ընտրուի (1698-1699) և կը պաշտօնավարէ 14 ու կէս ամիս, ինք թոյլտուութեամբ կը վարուի Հայ-Հռոմէականներուն հետ և բորբականապէս աշակերտ մը էրզրումցի Խաչատուր վարդապետ Առաքելեան

(1664-1740) որ հրատարակած է բազմաթիւ կրօնական գրքեր՝ Վենետիկի մէջ, կը քարոզէ այդ միջոցին Գուգ-Գափուի Մայր եկեղեցւոյն և Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն մէջ:

1699 Յուլիս 23ին Մեղքիսեղեկ Սուպի պատրիարքական աթոռէն վար առնուեցաւ և անոր յաջորդեց Բիւրախտանցի Միսիթար վրդ. (1699-1700): 1700ին Պոլիս եկաւ Միսիթար վրդ., Աբաստացի, Միսիթարեանց Միաշնուտեան հիմնադիրը, և քարոզիչ կարգուեցաւ Ղազիկիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն: Միսիթար Պատրիարք ալ Մեղքիսեղեկի պէս թոյլատու ոգի ցոյց տուաւ Հայ-Հռոմէականներուն և վար առնուեցաւ 1700ին 18 ամիս պատրիարքութենէ ետք: Նորէն Մեղքիսեղեկ Սուպի 1700 դեկտ. 4ին յաջորդեց Միսիթարի և պատրիարքական աթոռին վրայ մնաց 9 ամիս, այս անգամ ալ աւելի թոյլատու ոգի ունենալով Հայ-Հռոմէականաց հանդէպ, որով մինչև իսկ լատիններէն գիրքեր թարգմանուեցան: Մեկնութիւն Յայտնութեան Յովհաննէս Աւետարանչին և Բանալի Ջերմուսնուրակերտ այդ միջոցին թարգմանուած են Թիֆլիսեցի Պետրոս վարդապետէ և Մեղքիսեղեկի մասնաւոր արտօնութեամբ տպուած են՝ յանուն Ս. Էջմիածնի բացուած տպարանին մէջ: 1701ին Այդ տպարանը դեռ նոր հիմնուած էր Ոսկան վարդապետի գործածուած գիրքերով որոնք Պոլիս փոխադրուած էին:

Ս.յս միջոցին էտիրնէի մէջ երեք հայ քահանաներ յարեցան Առաքելեան Խաչատուր վարդապետի քարոզած սկզբունքներուն, Պոլսոյ

նախկին պատրիարք Նիքիմ վարդապետ որ էտիրնէի առաջնորդ էր, նզովեց զանոնք և զրկեց Մեղքիսեղեկի որ հարկ եղած պատիժը անօրինէ: Մեղքիսեղեկ ներողաժիտ սգիով վարուեցաւ անոնց հետ և քիչ ետքը ստիպուեցաւ թողուլ պատրիարքութիւնը, ժողովրդին ստիպման սակ:

Պատրիարք ընտրուեցաւ 1701 սեպտեմբեր 1ին Նիքիմ Ղափանցի երրորդ անգամ ըլլալով (1701-1702) և էտիրնէն եկաւ Պոլիս: Ինք ձերացած էր արդէն, սակայն շատ խստութեամբ վարուեցաւ Հայ-Հռոմէականաց հետ: Միսիթար վարդապետ Աբաստացի և Խաչատուր վարդապետ Առաքելեան այլևս չկրցան քարոզել: Այն միջոցին նշանաւոր էր Յէրեօյ Ֆրանսայի դեսպանը որ Պոլիս եկած էր 1699ին: Յէրեօյ 1701ին հրաւիրեց երկու կողմերու գլխաւորները և հաշտեցուց զանոնք: Միաբանական գիր մը խնայարուեցաւ զոր լատին մեծաւորը Հ. Պրաքօնձէ չուզեց ստորագրել: Այս առթիւ շատեր զժգո՛հ մնացին Նիքիմ Ղափանցիէն և ժողով գումարելով պատրիարք ընտրեցին Նւզոնիոյցի Աւետիք վարդապետը, կորովի և գործունեայ եկեղեցական մը որ նշանաւոր եղած էր էրզրուէր մէջ, որուն օրով ձեզուի՛ններ ստիպուած էին հեռանալ էրզրուէն, փակելով իրենց վարժարանը ուր կը յաճախէին 300 հայ աշակերտներ: Աւետիք 1701 դեկտ.ին Պոլիս եկաւ և իջաւ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցին: Ապա գնաց էտիրնէ և ա՛րիս ու կէս ետքը յաջորդեց Նիքիմ Ղափանցիին՝ որ էջմիածին քաջուեցաւ և հին մեռաւ քիչ ատեն ետք:

Աւետիք պատրիարքի վրայ ուրիշ առթիւ մասնաւոր կենսագրականով պիտի խօսինք, ուստի անցնինք Տ. Կոմիտասի կենսագրութեան շարունակութեան:

* *

Նիքիմ վարդապետ 1701ին և պարբերակէն պատրիարքութիւնը ստանալով սկսաւ ստատիպէս հալածել հռոմէականութեան յարաւնեքը և նախ և առաջ յաջողեցաւ Մեղքիսեղեկ Սուպիի և էտիրնէի 3 քահանաներուն բանտարկուելուն վճիռը ստանալ: Այս պարագան ուղղին հաճոյ երեւեցաւ, որովհետեւ մտքերը ջղախոյսցած էին և առիթ կը փնտռուէր որ խաւաթիւն ծագի, ասով ժողովուրդը նորընտիր Նիքիմ Պատրիարքին օգնելով չեմ հալածանք մը սկըսաւ Հայ-Հռոմէականներուն դէմ որով Տ. Կոմիտաս ալ սկսաւ հալածուիլ որովհետեւ

յարած էր այս վերջիններուն, (1701 սեպտեմբեր): Քահանաներ և աշխարհականներ ձերբակալուելով թիարսն կը նետուէին: Պատրիարքը կ'ուզէր Խաչատուր վարդապետն ալ բանտարկել, սակայն կարելի չեղաւ, Միսիթար Աբասն ալ շատ փնտռեց և ամէն կողմնամակներ զրկեց, բայց անիկա փախած էր Պոլսէն, իսկ Կոմիտաս քահանայ տեսնելով որ իրկութեան միջոց չիկայ, նաև մը նստելով

178. Տ. Կոմիտաս Բէօմիւրճեանց (Միսիթարի կենսագրութեան 166 առճուած)

Նրուսաղէմ կը փախչի, բայց հին ալ հալածանքը կը սկսի իրեն դէմ և ձեծերով ու հայհոյանքներով կ'ընդունին զինքը, որոնց գլխաւորն էր Իզմիրցի Յովհաննէս վարդապետ որ ի վերջոյ Աւետիքի օրով աթոռակալ և ապա Պատրիարք ընտրուած է, և որու օրով գլխատուած է Տ. Կոմիտաս:

Տէր Կոմիտաս երբ Նրուսաղէմէն մեկնեցաւ յանձնարարական նամակ մը ունէր Նրուսաղէմայ լատին մեծաւորէն՝ Պոլսոյ մեծաւորին որու մէջ նկարագրելով քահանային տառապանքները կը զգուշացնէր որ նոյնը ևս Պոլսոյ մէջ չպատահի:

Տէր Կոմիտաս Նրուսաղէմէն վերադարձին տեսնելով Պոլսոյ մէջ կրօնական կոիւները, սակնուվրայութիւնը, «հերձուածող և ուղղա-

փառ» հայ և ֆրանսի անուանները որոնք հրատարակ նետուած էին, հայ-լուսաւորչական և հայ-կաթոլիկ հայերը բաժան բաժան եղած և իրարու թշնամացած էին, ստիպուեցաւ պահուիլ իր ասն մէջ և բնաւ դուրս չելնել որովհետեւ այդ պատճառով թիարան գանուսիները չէին ազատած սակաւին:

Տէր Կոմիտասի թշնամիները Պոլիս գալը լուր աննելով, շատ ձեւեր մտածեցին զինքը

սոյն ներուձը՝ հայ-կաթոլիկներուն, որոնցմէ բուրն ալ ազատուեցան և Տէր Կոմիտաս ուրախութեամբ ապագրեց այդ միջոցին իր ստանաւորները Պոլսոյ մէջ (1703):

Սակայն հայածանքը նորէն կը սկսի երբ որ Աւետիք Պատրիարք Աթուակոյ կ'անուանէ Յովն. վրդ. Իզմիրցին: Այդ միջոցին Տ. Կոմիտաս իր ապագրած Գործք Առաքելոցի մեկնութիւնները վաճառելով՝ անոնց հասոյթէն կ'ապրուէր և կ'անպրեկնէր իր բնասնիքը, սակայն տեսնելով հայածանքին վերակիրքը ստիպուեցաւ դարձեալ պահուիլ սուսնի մը մէջ. թշնամիները իմանալով անոր պահուած տեղը և տեսնելով որ գուրս չելնեն որպէս զի ձերբակալեն, եպարքոսն արքունի հրովարտակ մը ստին և չորս յանդուգն երիտասարդներ վարձեցին որոնք ծագած և հետեւին զինուորներ առած, զիչիւր մը յանկարծ յարձակեցան Տ. Կոմիտասի պահուած տան վրայ, դուռները կտորեցին, կապեցին դռնադռքանսն և կաշկանդելով բանտ տարին:

Երկրորդ օրը Տ. Կոմիտասի թշնամիները եպարքոսին գացին և կաշառքով հաճուեցին որ դատարան բերել սոց և իրենց առջև հարցաքննէ:

Կամբաստանէին զինքը թէ «ինք Թուակի է և ուրիշներն ալ Թուակի կ'ընէ:

Եպարքոսն էր Չօրլուլը Այլի փաշա որ աւելի արդար գանուելով և տեսնելով թէ պարզապէս կրօնական ինդիլ մըն է եղածը, ուզեց արձակել ամբաստանաւորը, բայց թշնամիները նկատելով որ որսը ձեռքերնուն պիտի փախցնեն, մտարեան գոչեցին թէ «Տէրութեան սպասամբ է» Եպարքոսը հարցուց Տ. Կոմիտասին թէ ի՞նչ կ'ընէ, որուն պատասխանեց.

— «Ես ազգաւ հայ եմ, իմ հարցս հաւատաքը ունիմ, տէրութեան ալ հպատակ եմ և անաւատիկ հարկաթուղթեմ:

Եպարքոսը համազուեցաւ բուսածներուն և թշնամիները առթիւնար մնացին, իսկ Տ. Կոմիտաս դարձեալ իր առջի կարգը և պաշտօնը ընդունեցաւ, քանոնանքը համակերպելով բարձրագոյն հրամանին, առ երեսու հաշատեցան Տ. Կոմիտասի հետ և քիչ մը ատենի համար մէկ կազմ թողուցին հակառակութիւնը:

Քիչ օրէն Չատիկը հասնելով ժողովուրդը խռովեցաւ կը վազէ Սամաթիոյ Ս. Գեորգ եկեղեցին, լսելու համար իրենց սիրելի քանոնաւորին ձայնը, թէեւ միս քանոնանքը չեն թողւոր որ Աւետարան կարդայ, սակայն ժողո-

վուրդը կը պահանջէ և կը բողոքէ որուն վրայ Տէր Կոմիտաս կ'ստիպուի Աւետարան կարդալ:

Ժողովուրդը այսպէսով կը յայտնէ իր համակրութիւնը իսկ թշնամիներն ալ նախանձեղով, կը խորհին դարձեալ բանտարկել սոյլ զինքը:

Տէր Կոմիտաս այս ժամանակները անգամ մը Պուրսա գնաց, անզույն առաջնորդն էր, Սուքիաս կաթիկոսոս որ լուսաւոր առն մ'էր իսազազատէր, բաւական հմուտ եկեղեցական և քաջ քարոզիչ և որ իրեն ալ բարեկամ էր:

Օր մը առաջնորդը հայկերայթ մը աուաւ ուր հրաւիրուած էին բոլոր քանոնանքներուն հետ նաև Տ. Կոմիտաս, և քաղաքին երեւելի աշխարհական անձուարութիւններ:

Ճաշի միջոցին, ինչպէս որ սովորութիւն էր ի պատիւ հրաւիրեալներուն՝ իրենց անուաններուն պատշաճ հոգեւոր ազդեր կամ շարականներ երգուեցան, երգի կարգը գալով Տէր Կոմիտասին, ամէնքը մըրսան — առանց նախարար խորհրդակցելու — մարտիրոսաց շարականներէն մէկը երգեցին: Եպիսկոպոսը տեսնելով թէ ամէնքն ալ զարմացած իրարու կը նայէին, բացատրեց անոնց թէ պատահմամբ չեւաւ այս բանը այլ խորհրդաւոր ազդեցութեամբ մը:

Քիչ օրէն Պոլիս գարձաւ Տ. Կոմիտաս: Նոյն ժամանակ Պոլսոյ պատրիարք անուանուած էր Յովհաննէս Չմիւռնիացի, որուն արդէն ծանօթ էր Տ. Կոմիտաս երուսազէմէն և որ արդէն զինքը շատ շարչարած էր հոն, ինչպէս պատմեցինք:

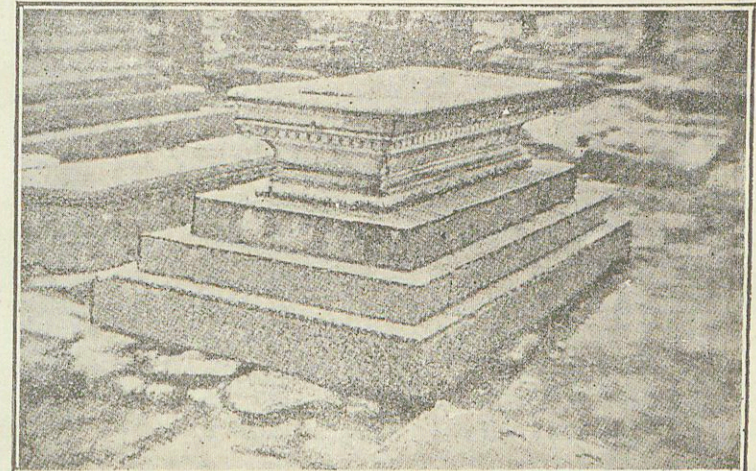
Յովհաննէս Պատրիարք վեց տարիէ ի վեր առիթ կը փնտռէր և հիմայ որ ամէն միջոց և իշխանութիւն ունէր, զլուխ կեցած իրեն նմաններուն, կը սկսի դորձադրել իր խորամանկ հնարքները: Կ'երթայ Եպարքոսին, իր ուզած գոյներով կը նկարագրէ պապականութեան վնասները և կաշառքով կը սկսի ձերբակալել սոյլ 40ի չափ աշխարհական անձեր որոնք կը բանտարկուին և անա իրարանցում մը կը սկսի Պոլսոյ մէջ և ամէն մարդ վախէն սուսնէն դուրս չելնէր:

Այն զիչերը որ Տ. Կոմիտաս պիտի ձերբակալուէր Գողգոթի գետաբանէն լուր եկած էր իրեն թէ եթէ կ'ուզէր փախչել, կրնար զիչեր ատեն

գետաբանատունը կրթալ և աղաւիլ. բայց ինք չուզեց ընել, վստահ իր անմեղութեան:

Երեքշաբթի զիչերուան ժամը երեքն էր կըր յանկարծ տան դուռը զարկին, Տէր Կոմիտաս հարցուց թէ ի՞նչ կ'ուզեն, որու վրայ դուռը կտորեցին և ներս մտան, անոնց գլուխ կեցած էին քանոնանք և կ'ըսուի թէ նոյն իսկ Պատրիարքը հոն էր որ չճանչցուելու համար զինուորի հագուստ հագած էր (?):

Տէր Կոմիտաս ո և է զիմադրութիւն չըբաւ

180. Գամբարան Տ. Կոմիտասի

և ձեռքերը կապելով քաշկուսեցին ու ճամբան նախաստինքներ տեղացուցին գլխուն, այն զիչերը տարին զինքը Մարկոս անուն քանանայի մը սուսը որ երբեմն Տ. Կոմիտասի աշակերտն էր:

Աստուծո գտտաւորին տարին և ապա հոն բանտարկեցին ուր ուրիշներ ալ կային որոնց մէջ կը գանուէին նաև ինը նշանաւոր անձեր, Մատթէոս Սուրբ անուն Սոց Կաթոլիկոսը և երբեմնի Պոլսոյ Պատրիարքը որոնք տանջանքներուն և մահուան սարսափին առջև թուլցան և ուրացան հաւատքին, թէեւ ետքը փախան և ապաշխարեցին:

Չորեքշաբթի օրը Եպարքոսին ներկայացուցին ամբաստանութիւնները այն է թէ Տ. Կոմիտաս իր թէ լրտես և մասնիչ է տէրութեան և վնասակար հայ ազգութեան, Եպարքոսը զթատիրոս անձ, չուզեց հաւատալ և ինք անձամբ հարցախորձ ընելով, հիացաւ Տ. Կոմիտասին համարձակ պատասխաններուն որ օրէնքներու և թուրք լեզուի հմուտութեամբ կուտար: Հերքեց եղած ամբաստանութիւնները և

Հայերէն ձեռագիր տեքստի փոխարինումը:
 Տէր Կոմիտասի թշնամիները Պոլիս գալը լուր աննելով, շատ ձեւեր մտածեցին զինքը սոյն ներուձը՝ հայ-կաթոլիկներուն, որոնցմէ բուրն ալ ազատուեցան և Տէր Կոմիտաս ուրախութեամբ ապագրեց այդ միջոցին իր ստանաւորները Պոլսոյ մէջ (1703): Սակայն հայածանքը նորէն կը սկսի երբ որ Աւետիք Պատրիարք Աթուակոյ կ'անուանէ Յովն. վրդ. Իզմիրցին: Այդ միջոցին Տ. Կոմիտաս իր ապագրած Գործք Առաքելոցի մեկնութիւնները վաճառելով՝ անոնց հասոյթէն կ'ապրուէր և կ'անպրեկնէր իր բնասնիքը, սակայն տեսնելով հայածանքին վերակիրքը ստիպուեցաւ դարձեալ պահուիլ սուսնի մը մէջ. թշնամիները իմանալով անոր պահուած տեղը և տեսնելով որ գուրս չելնեն որպէս զի ձերբակալեն, եպարքոսն արքունի հրովարտակ մը ստին և չորս յանդուգն երիտասարդներ վարձեցին որոնք ծագած և հետեւին զինուորներ առած, զիչիւր մը յանկարծ յարձակեցան Տ. Կոմիտասի պահուած տան վրայ, դուռները կտորեցին, կապեցին դռնադռքանսն և կաշկանդելով բանտ տարին: Երկրորդ օրը Տ. Կոմիտասի թշնամիները եպարքոսին գացին և կաշառքով հաճուեցին որ դատարան բերել սոց և իրենց առջև հարցաքննէ: Կամբաստանէին զինքը թէ «ինք Թուակի է և ուրիշներն ալ Թուակի կ'ընէ: Եպարքոսն էր Չօրլուլը Այլի փաշա որ աւելի արդար գանուելով և տեսնելով թէ պարզապէս կրօնական ինդիլ մըն է եղածը, ուզեց արձակել ամբաստանաւորը, բայց թշնամիները նկատելով որ որսը ձեռքերնուն պիտի փախցնեն, մտարեան գոչեցին թէ «Տէրութեան սպասամբ է» Եպարքոսը հարցուց Տ. Կոմիտասին թէ ի՞նչ կ'ընէ, որուն պատասխանեց. — «Ես ազգաւ հայ եմ, իմ հարցս հաւատաքը ունիմ, տէրութեան ալ հպատակ եմ և անաւատիկ հարկաթուղթեմ: Եպարքոսը համազուեցաւ բուսածներուն և թշնամիները առթիւնար մնացին, իսկ Տ. Կոմիտաս դարձեալ իր առջի կարգը և պաշտօնը ընդունեցաւ, քանոնանքը համակերպելով բարձրագոյն հրամանին, առ երեսու հաշատեցան Տ. Կոմիտասի հետ և քիչ մը ատենի համար մէկ կազմ թողուցին հակառակութիւնը: Քիչ օրէն Չատիկը հասնելով ժողովուրդը խռովեցաւ կը վազէ Սամաթիոյ Ս. Գեորգ եկեղեցին, լսելու համար իրենց սիրելի քանոնաւորին ձայնը, թէեւ միս քանոնանքը չեն թողւոր որ Աւետարան կարդայ, սակայն ժողո-

170. Չեւազեր Տ. Կոմիտասի

րանելու համար, և երբ տեսան որ անկարելի է զինքը ձերբակալել, դատաւորէն հրաման ստին սուսը կոխելու, և սակայն ամէն կողմ փնտուելով հանդերձ չի գտան զինքը. անիկ վերջ ինք ամիս եւս պահուարեցաւ, շատ դրամ վաճառեց սակայն ի վերջոյ երեւան եկաւ:

Ասոնք բոլորն ալ Տ. Կոմիտաս Հոսի գրաւուող իր գաւկին գրած է եղեր. իր իննամսեայ պահուած ժամանակ Գործք Առաքելոցը ստանաւոր գրած է:

Այս միջոցներուն Պոլսոյ մէջ մեծ չիտիւթութիւն մը պատահեցաւ. 1703ին երբ Սուլթան Անձեա գահակալեց, թիարանը գանուող բանտարկեալներուն բոլորին ալ ներքեց, անկարելի է նկարագրել այն ուրախութիւնը որ պատճառեց

ցոյց տուաւ թէ ինքը և իր զաւանակիցները հաւատարիմ հպատակներ էին Տէրութեան, ուստի միայն կրօնքին հաճար մահուան դատապարտելու պատճառ մը չկար:

Երբ Եզրաքոսը ճարահատ, դարձեալ կրօնքի խնդիրը մէջ բերաւ, ուրիշ պատճառ չգտնելով զինքը դատապարտելու, Տէր Կոմիտաս հարցուց Եզրաքոսին:

— Տէր իմ, այս երկու կրօնքէն ո՞րը ճշմարիտ կը հաճարես, Հայս՞են թէ Պրանկին:

— Երկուքն ալ հաւատարմաբար խոսելի են ինձ, պատասխանեց Եզրաքոսը:

— Եթէ այդպէս է, ըսաւ Տէր Կոմիտաս, ապա ի՞նչ փոյթդ՝ թէ ես կրօնքով Հայ եմ կամ Պրանկ:

Բոլոր ատենակիցները ապշեցան անոր համարձակ և արդարացի պատասխաններէն և Եզրաքոսը չկարենալով մահուան դատաւճիռը սուղ, օրէնսգէտի և իրաւագէտներու հարցուցին, որոնք բոլորն ալ պատասխանեցին թէ կրօնքի հաճար գլխատուութիւն չըլլար, բայց նորանոր ամբաստանութիւններ և կաշառք, նորէն զինքը յանցաւոր ցոյց տալին և վերջապէս հոկտեմբեր 23ին նորէն Եզրաքոսին տալին ուր միեւնոյն դրպարտութիւնները կրկնուեցան ուրուն չը պատասխանեց Տէր Կոմիտաս, այլ Երբ Եզրաքոսը մահուան վճիռը արտասանեց, ինք դարձաւ և դորաւոր ձայնով մը ըսաւ:

— « Դու, որ անիրաւ դրպարտութիւններու մտիկ ընելով դատապարտեցիր զիս որ գլխատուիմ, Աստուծոյ անկող դատաստանին օրը քեզմէ պիտի պահանջեմ արիւնս: »

Վճիռը արուելուն պէս՝ կապեցին զանիկայ դահիճները ուրիշ երկու աշխարհականներու հետ Յարութիւն և Զաքարիա և տարին գլխատման հրապարակը:

Ներկաները, Թուրք երեւելի անձեր և նոյն իսկ դահիճները կը գթային և կը խնդրէին որ հաւատքնին ուրանան և ազատին, իսկ Տ. Կոմիտաս անդրգուցելի կը քաղեր ստապանքի ձամբէն:

Իր երեցիկներ և քոյրը կը սրտամարդէին զինքը և կը քաջալերէին, ինք Նահատակ Քահանան աղօթելով հասաւ գլխատման վայրը ուր քաջալերելով իր միւս երկու ընկերները, պատրաստուեցաւ մեռնիլ:

Դանակը շուրջ գլխուն վրայ և վարդագոյն արիւնը ներկեց երկիրը՝ 1707 Հոկտեմբեր 23 չարաթ օր:

Ամէն ազգէ և կրօնքէ բազմութիւն մը լսելի և սրտատրոփ ներկայ եղած էր այս արիւ-

նոտ տեսարանին և կը հեռանար արաստուածոթ աչքերով:

Մարմինը երեք օր անթաղ մնաց և երբ ուզեցին թաղել զինքը գերեզմանատան մէջ, չը թողուցին, այլ ուզեցին որ ոճրագործի մը պէս ծովը նետուի մարմինը:

Եզրաքոսը մերժեց այս խնդիրքը և հրաման տուաւ Տէր Կոմիտասի ընտանիքին որ ըստ օրինի թաղեն անոր մարմինը:

Այդ թաղման ներկայ գտնուեցաւ Յայն կղերք իր բարձրաստիճան եկեղեցականներով և կատարեց յաղարիւտորութիւնը փաստաւոր չքով և մարմինը աւխտուեցաւ Պալըքլի հայոց գերեզմանատունը ուր մինչև հիմա կը մնայ դամբարանը (տես թիւ 180) հետեւեալ արձանագրութեամբ:

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Ր

Տ Է Ր Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս Ի

Տաղան տնչուղի տան բեմական, Երեցու մեծի՝ տոճմին Քէօմիւրճեան, Քաղաքաւ բնիկ լինին բեղաճեան Կոմիտաս արքայ անուն վարսամիան: Հասակ ուղղաթիւրճ՝ գիմօք դուարթուն Կեղուաւ գերադանճ՝ մշտօք խմտաուն Տաղլո յօրինեաց տողու փաղփաղուն Կոմիտաս արքայ բանաստեղծ ներճուն: Անըպիւտ վարաց մարմնով վերբերիչ Մըլըրտեալ ի հաճ՝ բաժակին արբիչ Զմաճ իւր արեամբ յաւաջմե՛տ պատմիչ Կոմիտաս արքայ անուխան վանիչ: Վասն հաւատոյ մտանեցաւ պետաց Դատապարտեցաւ յիւր մահապարտաց: Զարեան իւր ծարսն ի վըճուին խնդրեաց: Կոմիտաս արքայ՝ քաւիչ ըւսաղգեաց: Ի Պարմախտիւն ու Պաշաղիտաւ Դեմեաթեոյ տօնին գըլուի իւր հատու երկուշաբթի այս ստաղան եդաւ Կոմիտաս արքայ՝ վըկայ ճըւչակու: Յուցակը ճըրոշից բազմացան թուով Զարոյ վըկայէ ախտաւարաց ծով: Հասեալ հանապաղ քարբոյն շիրմել Կոմիտաս արքայ՝ վըկայ մեծաբով: Եղեւ կատարումն յամին Քրիտասի Հաղար եօթնճարիւր՝ եօթներորդի Զուխտ երացն ընկալ ընդ քոյր տաղարդի Կոմիտաս վըկայ ըւստոյն նախորդի: Թիւն հայոց էր ճԱՌԵԼԻ Քրտան և Երեզ հսկաներբի:

Կ'ըսուի թէ նահատակին մարմինը Փրանսական այն ատենուան գեապանը՝ շատ դրամ տալով զաղտուկ առաւ և զրկեց Պրանսա, ուր կը պահուի մեծ յարգանքով:

Մինչև հիմայ իր դամբարանը ուխտատեղի մը եղած է:

ԱՂԲԻՐԿԵՐ. — Պատմ. Զմեխան Դ. — Տէր Կոմիտասին վարքի վիճակ 1798. — Միլիթար արքայ կենսագրութիւն Վեհեթիկ. — Պատմ. Հայ. Տպագրութեան. Եւլն.:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

1821 — 1888

181. Գրիգոր Մարկոսեան

Օտենտեան կառավարութեան կողմէ Ռուսերէնի թարգման եղաւ և այդ հանգամանքով ներկայ գտնուեցաւ Արեւելեան մեծ պատերազմին բանակցութեանց:

Թիւ Մարկոսեան Գրիգոր էֆ. 19 տարիներ օտմ. կառավարութեան ծառայած է. սակայն մեզ հաճար աւելի կարեւորութիւն ստացած է իր ազգային ծառայութիւններով:

Մարկոսեան Գրիգոր երիտասարդ մըն էր երբ հաստատուեցան Հոգևոր և Գերագոյն Ժողովներն որոնք փոխանցական դրութիւն մը եղան Անթրպոլիսի և Սահմանադրական Ազգային վարչութեան:

Այն ատեններն երիտասարդ անդամ մը անհնայ Գերագոյն Ժողովին մէջ շատ փափաքելի բան մը չէր, բայց քանի մը տարուայ մէջ արդէն կը խօսուէր Իդիլիցի խմբակին վրայ, որոնք երեք յառաջգլխաւեր երիտասարդներէ կը բաղկանային, Մարկոսեան, Սահակ Ապրո և Մինաս Մինասեան: 1852ին Ապրո և Մարկոսեան կը հիմնէին Նոյեան Աղաւնի շարաթափեր թը (տես թիւ 183), որուն Ա. թիւը կը հրատարակուէր 28 Փետրուար 1852ին, յօդուածներուն մեծ մասը կը գրէր Մարկոսեան:

1852 Սեպտեմբեր թիւերը իր սեպտեմբեր սպաբանը ունեցաւ և ծառայը աւելի մեծցուեցաւ: Բ. տարուայ սիլիզըր 1853 Մարտ 14ին թիւերին սպաբանը փախուած է և Արաբեան սպարանը փոխադրուած:

Վերջին թիւը (74) 1853 օգոստոս 8ին հրատարակուեցաւ, ուրիշ վերջ յայտարարութիւն մըն ալ հրատարակեցին, որուն մէջ խմբագիրները կը ծանուցանէին թիւերին դադարումը: «Երբոր տեսանք որ մեր ի սէր ազգին յանձնառու եղած ծանր և անշահախնդիր աշխատութիւննին, այսպէս օրէ օր կը դառնունար և թանկագին ժամանակնուս կորուստը և մեր քաջած անհանգստութիւնները պարտաւր կընելէն զատ՝ անսոց մէ աւելի նւթական կորուստներ ալ ընելու սկսանք, այն ժամանակ աւելի ընտիր համարեցինք շարաթափեր թիւն հրատարակումը մեր յօժար և ազատ կամօք առ այժմ դադարեցնել:»

Գրիգոր Մարկոսեան ծնած է 1821ին Զմիւռնիոյ մէջ: Իր հայրը հարուստ վաճառական մըն էր: Գրիգոր նախ Մետրոպոլիտան վարժարանին աշակերտեցաւ, յետոյ Ռուսիա գնաց և Մոսկուայի մէջ քաջ ուսաւ Ռուսերէն, Պարսկերէն: Անգլերէն արդէն յաւ գիտնալով Ռուսիայէն Անգլիա գնաց, ուր ժամանակ մը Անգլիական վաճառատան մը մէջ պաշտօնավարեց:

Պոլիս գալով Կիբրայի Մուսթաֆա փաշայի զաւակներուն ուսուցիչ և յետոյ անոր միջնցաւ Սպարապետի դրան պաշտօնեաց եղաւ, անկէ ստաջ ալ Արաաքին Գործոց նախարարութեան թաղամասնական գլխանին մէջ պաշտօն ունէր Սպար Սա ալ էֆ. ի հետ:

Երբնու պատերազմէն ստաջ երբ Իշխան Մէնչիքով Պոլիս եկաւ իր պատմական կարեւոր պատգամաւորութեամբ որ ատեն Բիֆաթ փաշա Արաաքին գործոց նախարար էր, Գրիգոր էֆ. ալ

կնիքովը ազանովելով, ընտրողաց ստորագրեալ ցանկերուն հետ Պատրիարքարան կը զրկուին: Հոն ընդհանուր ժողովին մէջ տուիները կը բացուին, քըւէները կը համարուին, և քըւէարկուններուն թիւին հետ համեմատ գտնուելէն ետքը, որոնց անունն որ աւելի քըւէ ունեցած են այն անձերը կ'ըլլան իրենց դասերուն կողմէն ընտրեալ օրինաւոր անդամ Ազգային ժողովին⁽¹⁾:

7. Ազգային ժողովականները չէ թէ իրենց ընտրող դասին երեսփոխանն են ժողովին մէջ, այլ ազգին երեսփոխանն կը սեպուին համագործխանութեամբ⁽²⁾:

8. Եթէ պատահի որ մէկ անձ մը, մէկ քանի դասի կողմէ ընտրուած ըլլայ, այն ատեն ընտրուողը ինք կ'որոշէ և Ս. Պատրիարքը գրով կ'իմացնէ՝ ո՞ր դասին երեսփոխանութիւնը ընդունելը: Ս. Պատրիարքն ալ դարձեալ կ'իմացնէ միւսերուն որ անոր տեղ ուրիշ մը ընտրեն:

Բայց նոր ժողովը իր գումարուած օրը հասած է նէ՛ կը գումարուի, նոր դալիք ժողովականին չ'ապանելով⁽³⁾:

9. Եթէ միեւնոյն դասին կողմէն երկու անձի վրայ հաւասար քըւէ ելլայ երկուքին մէջէն տարւօք երկցադոյնը կ'ընդունուի:

10. Ժողովականներուն պաշտօնը երկու տարի կը տեւէ, և անմիջապէս եկող ժողովէն դարձեալ չ'են կրնար ընտրուիլ⁽⁴⁾:

11. Որ եւ իցէ ազգային պաշտօնաւոր մը թէ ժողովական թէ խորհրդական՝ և թէ դատաւոր՝ որ նոյն պաշտօնին համար անմիջապէս վերընտրելի չէ, ուրիշ որ և է պաշտօնի համար ընտրելի է⁽⁵⁾:

12. Ժողովին ժամանակէտը հասնելէն գտնէ վեց ամիս առաջ ժողովականներուն մէջէն մէկը նրաժարի, կամ երկար ատենի համար հեռանայ կամ մեռնիսէ, Ս. Պատրիարքը անոր տեղը գանի ընտրող դասէն ժողովական մը կը խնդրէ: Այս ժողովականը յետագայ ժողովին ալ վերընտրելի է⁽⁶⁾:

13. 8 և 12 թիւերուն մէջ յիշուած ընտրելութիւնները թիւին մէջ յիշուած քըւէարկութեան կերպովը կ'ըլլան, բայց տուիք ազգային ժողովին մէջ կը բացուի:

14. Երկու տարին անդամ մը, ապրիլի վերջը, նախընթաց ժողովին ժամանակակէտը հասնելով կը լուծուի, եւ մայիսի առջի շաբթուան մէջ նոր ժողովը կը գումարուի:

15. Երբ ժողովը փոխուի, նախընթաց ժողովին դիւանի անդամները բացի ատենապետէն՝ առաջիկայ ժողովին մէջ ալ իբրեւ ծանօթատու պէտք է մընան մինչեւ 4 ամիս, առանց քըւէ ունենալու⁽¹⁾:

Բ. ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

16. Ժողովը իր առաջին գումարուած օրը՝ ժողովականաց մէջէն երկցադոյնին ատենապետութեամբ և կրտսերադոյնին ատենադպրութեամբ ատենա կը բանայ, և նախ իր դիւանը կը բանայ, դիւանդամները կը կոչուին ժողովին ատենաներուն մէջ մասնաւոր պաշտօն մը վարող անձերը, որ են ատենապետ, ատենադպր, և փոխանորդներ⁽²⁾:

17. Ժողովը պէտք է ունենայ՝ ատենապետ մը (որ է յօդօֆէթը) 2 փոխանորդ ատենապետի՝ առաջին և երկրորդ, 2 ատենադպր առաջին և երկրորդ, և 2 դրան գործակալ: Ատենապետութեան համար երեք ընտրելի կ'օրոշէ ազգային ժողովը իր մէջէն և Բ. Գրան հաւանութեամբը կը ներկայացնէ որ այն երեքին մէջէն կը զատէ ու կը կարգէ ատենապետ ազգային ժողովին, ատենապետի փոխանորդներն ու ատենադպրները իր մէջէն կ'ընտրէ ժողովը մեծագոյն մասին հաւանութեամբը, դրան գործակալները կրնան ժողովին անդամներէն չ'ըլլալ⁽³⁾:

18. Ժողովին մէջ ատենապետին պաշտօնն է՝ ատենան բանալ ու գոցել, ատենանին ներքին կառավարութիւնը տնօրինել, վէճերը ուղղել ազգային կանոնադրութեանց պահպանութեանը հսկել, ատենաբաններու կարգով խօսք տալ⁽⁴⁾:

19. Փոխանորդներուն պաշտօնն է ատենապետին ներկայ չ'գտնուած ատենաներուն մէջ

(1) Զըլլար:
 (2) Կրտսերագոյնը ատենադպրութիւն չ'ընդունիր փոխանորդները աւելորդ են:
 (3) Փոխանորդներու կարօտութիւն չ'կայ: Ատենադպրներն ու դրան գործակալները կան ու կան. ատենապետութեան ընտրութիւնը Բ. Գրան հաւանութեանը ձգելը անիւրախութիւն է:
 (4) Բանալ ու գոցել կարգով խօսք տալ վէճերը ուղղել ատենապետի գործը չէ:

անոր պաշտօնը վարել: Եթէ առաջինը ներկայ գտնուի, անոր կը վերաբերի այս պաշտօնը, թէ չէ երկրորդին⁽¹⁾:

20. Ատենադպրներուն պաշտօնն է՝ ատենանին մէջ խօսուածները կարգով գրի առնել և ատենագրութիւնը հետեւեալ ատենանին ներկայացնել ամէն մէկ ատենանին օրուան կարգի խնդիրը տալ, և ժողովին վերաբերեալ թուղթերը պահել: Այս թուղթերուն արձանագրութիւնները Պատրիարքարանին գրասենեակը կ'ըլլան⁽²⁾:

21. Դրան գործակալներուն պաշտօնն է՝ տէրութեան վերաբերեալ ազգային գործերը ժողովին կողմէն տեսնալ:

* * *

Բացի երեսփոխանութիւնէ վարած է զանազան պաշտօններ և մէկ քանի անգամ քաղաքական ժողովոյ անդամ և ատենապետ եղած է:

Տ. Բիւզանդ Բէչեան Արեւելքի մէջ 1888ին գեղեցիկ կենսագրական մը գրած է Գրիգոր Մարկոսեանի մահուան առթիւ, և սապէս կը վերջացնէ իր կենսագրականը:

Երկար կը լինէր նկարագրել ազգային գործոց դժուար կացութիւնն յորում քանիցս Ազգին Վարչութեան գլուխը կոչուեցաւ Մարկոսեան Էֆէնտի Ազգային Վարչութեան հին դրութիւնը կազմալուծուած էր, եւ նոր դրութիւնը կանոնադրուած չէր հաստատուած դեռ, Պատրիարքարանի Սնտուկն անբաւական էր նորածագ պէտքերը գոհացնելու Ազգէն հաստատուած Վարչութիւն մը Բ. Գրանէն չէր ձանչուած, եւ Բ. Գրանէն հաստատուած Վարչութիւն մը Ազգին դրամ չէր կըստնար հաւաքել, եւ անել դժուարութեանց կը մտնուէր: Կիրքերն ամեն ժամանակ աւելի բուռն էին, եւ Ազգին բարեգործական մեծագոյն հաստատութիւնը, Ս. Փրկչի Հիւանդանոցը, գայթակղութեանց բոյն մը դարձած էր:

Ահա՛ այս դժուարին պարագայից մէջ Մարկոսեան Էֆէնտի պատուաւորապէս ծառայեց Ազգին, եւ իբրեւ գործիչ անբժ անուն մը թողուց, թէեւ այն ժամանակներն ո՛չ մէկ գործիչ կը խնայէր ազատ լրագրութիւն մը: Եւ իրօք, Մարկոսեան Էֆէնտի բարոյական նկարագիրը նոյնչափ բարձր էր, որչափ իւր միտքը մշակեալ էր, եւ իւր ազգասիրութիւն՝ փորձեալ:

(1) Փոխանորդներ չ'կան, ուստի աս ալ տւելորդ է:
 (2) Ասիկայ ատենապետին տնօրէնութեանց կախեալ է՝ կանոն ըլլալու կարօտ չէ:

Այն յուսով թէ Մարկոսեան Գրիգոր Էֆէնտի, թէեւ հիւանդուտ, կըրնար բուռնանալ տպագրիչի, եւ իրաց մարդոց ու դրութեանց մասին իւր մեծ փորձառութեամբը կրնար օգտակար խորհրդատու մը լինել նոր Վարչութեան, Ազգ. ժողովն անցեալ տարուայն մէջ նուրազանք Բողոքական ժողովոյն անդամ ընտրեց զՄարկոսեան Էֆէնտի: Բայց հազիւ թէ Բողոքական ժողովը, Բ. Գրանէն հաստատուած, գործի կը սկսէր, եւ ասո՛ւ նոր հարուած մը կ'ընդունէր, իրօքեւ իւր մէկ կտրեւոր անդամէն:

Մարկոսեան Էֆ. քաջ օրէնագէտ էր, եւ Հնդկաստանի մէջ մեռած հայագիւ ճօճա Ղազարի հուշակաւոր ժառանգութիւնն երեւան հանելովն ո՛չ նուազ համբաւ ստացաւ: Այս առթիւ Մարկոսեան Էֆ. յաջողեցաւ մեծանուն Ալի փաշային պաշտօնապէս հաստատել տալ սա սկզբունք թէ Հայագիւներու ժառանգութիւնը պէտք է սահմանուի մի միայն Պատրիարքարանէն հաղորդեալ ֆուլգուրութեան համեմատ, զի Հայագիւներու ընտանեկան կամ քաղաքային վիճակն (եղա Սիվիլ) կ'որոշուի Պատրիարքարանէն հաղորդեալ ծանօթութեամբը եւ թիւնստման մ'չ միայն Բ. Գրանն ալ եւ Անդրիոյ դիւանաւարները ձանչան այս սկզբունքը եւ ժառանգորդաց մէջ ծագած վէճը կարգադրեցաւ՝ Պատրիարքարանէն վաւերացեալ ձեւագրութեան համեմատ:

Ինք հմուտ լեզուագէտ մըն էր և ինք լեզուներ կը խօսէր ու կը գրէր, պետական իր վերջին պաշտօնը եղած է մէքթէպի սէնայի միւստրութիւնը, հոն շատ մը բարեկարգութիւններ մտցուց երջանկայիշատակ Սուլթան Ազիզի Եւրօպա զրկած առաջին մեքթէպարձ Գրիգոր Բարունակեանի հետ որ դպրոցին ուսնապաւիտ էր:

Երկար ատեններ Հնդկաստանի հետ վաճառականական գործեր բրած է և իր այդ հանգամանքով է որ Հօճա Ղազարի ժառանգութիւնէն կարեւոր մաս մը կրցած է գանձել ի նպաստ ժառանգորդներուն և հաւանականութիւնն ալ կայ ամբողջութիւնը դանձել այժմ եթէ աշխատող ըլլայ: Ատեն մըն ալ Լոնտոնայի մէջ Հնդկաստան գացող շոգենաւերու անգլիացի եղած է:

Հրատարակած է Մաքր ուսմունքի Բրիտանականը որ 32 ապագրութեան արժանացած է և թուրքերէնով grammaire Française մը 1859 թուականին: Մեռած է 1888 Յունվար 13ին և թաղուած Բերայի գերեզմանատան մէջ:

ԱՂԵՒԻՆԵՐ.— Պատմ. Հայ լրագրութեան (Գրիգորի վրդ. Փայկմեարեան) 1893.— Հայ պարբերական մամուլը (Գ. Լեւոնեանց) — Արեւիք թիւ 1208-9 Բ. Բէչեան.— Բնագրակ օրացոյց 1910, էւրի:

ՅԱԿՈՒ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

1598—1680

Ջուզայեցի Յակոբ վարդապետ Գարաշառնի գիւղի Ս. Ստեփաննոս վանքի մրաբաններէն էր, որուն առաջնորդն էր այն ասն Շեւան Եպիսկոպոս:

Յակոբ վ. երեսնի էր նոյն ասննուն վարդապետներուն մէջ որովհետեւ ինք հարուստ էր՝ ժառանգած ըլլալով իր նախնիքներէն, և Ստեփաննոս վանքը նորոգութեան կարօտ ըլլալուն, ու պարիսպ չունենալով եկեղեցին ալ անշուք էր, Յակոբ վ. ուղեկով նորոգել՝ քահից վանքը և եկեղեցին նորէն վերաշինեց ծախսելով բազում գրամ, եկեղեցին հաստատեց խաչածառ և գմբեթաբարկ:

Այս նորոգութիւններուն համար ասոր ասորինք աշխատեցաւ, շատ գրամ ծախսելով և ծանր աստապանք կրելով, որովհետեւ շինուածանիքները մօտերը չըլլալուն հետեւ տեղերէ բերել կուտար, նմանազէն ցորենը՝ որ չէր բուսեր գործաւորներուն բազմաթիւ ըլլալուն:

1655 Մարտ 23ին վախճանեցաւ Փիլիպոս Կաթողիկոս, քիչ օր ետք 7 Ապրիլին Միաբանութիւնը ժողով գումարելով եպիսկոպոսներու և վարդապետներու հետ, որոնք Կաթողիկոսին մահուան յարը ասնելով եկած էին, ընտրեցին Ջուզայեցի Յակոբ վարդապետը, Յակոբ Գ. Կաթողիկոս անուամբ:

Յակոբ Կաթողիկոս ասարթի և վեհանաճանն մըն էր և միանգամայն շինարար, շատ մը շէնքեր շինելով Աթուին կայուածներուն թիւը շատցուց. Չուր բերել տուաւ, զանգակատունը շինել ուզեց բայց երեսունի նախարարը արգելեց, ի վերջոյ անոր անկումովը, Յակոբ Կաթողիկոս ամբողջացուց զանգակատունը:

Գրասէր և զարգացած անձ մըն էր Յակոբ Կաթողիկոս, թէև ուզած էր ապարան բանալ Էջմիածնայ մէջ, սակայն ակներև ունենալով դժուարութիւնները, Եւրոպա գրկեց Մատթէոս Ծարեցին, որուն մահուանէ վերջ, Աւետիս և ապա Ռսկան վ. «Էջմիածնայ Տպարան» անուամբ ապարան մը բացած են, և որոնց մասին ընդարձակօրէն պիտի խօսինք Ռսկան վ. ի կենսագրութեան մէջ: Յակոբ Կաթողիկոս այդ ձեռնարկին նիւթապէս ստարեց:

Եպիսկոպոս Այսթապցի երբ Կաթողիկոս յորջորջեց ինքզինքը, Յակոբ 1666ին Զմրուանիս, Երուսալէմ և Պոլիս գնաց ուր իրեն բարոյապէս թէնիւթապէս օգտութիւններ ընձեռեցին:

Յակոբ Կաթողիկոս կը ցաւէր որ ոչինչ կուրով էր ընել Եւրոպայի կաթողիկոսութեան դէմ, և տեսնելով որ Պոլսոյ Պատրիարքութիւնն ալ էքմէքմի Սարգիս անուն աշխարհականի մը ձեռք անցած է, միւս կողմէ Հայաստանի վիճակը սղբալի է: այդ երբեակ՝ պատճառներով կը մտադրէ նորէն 1680ին Պոլիս երթալ և ուր սուալին երկու ինդիքները կարգադրելէ ետք, Եւրոպա պիտի երթար տառապաղ Հայութեան սիրտանք զանելու համար:

Յակոբ Կաթողիկոս Էջմիածնայ մէջ ժողով մը գումարեց 12 անձերով, որոնցմէ վեցը հոգեւորական և վեցը աշխարհական էին. նշանակելի էր որ աշխարհականները Ղարաբաղցիներ էին:

Ժողովին նպատակն էր Հայու Տառապանքին դարմանը. թէ ասանկ յուրջ ինդիք մը ասանկերու անձերով կարելի էր լուծել, այս մասին խօսքը կուտանք Աթուին որ այնչափ լուր կրցած է ցարացնել այն ժամանակը: (Պատմ. աղբ. Ա. հոր. էջ 343-345):

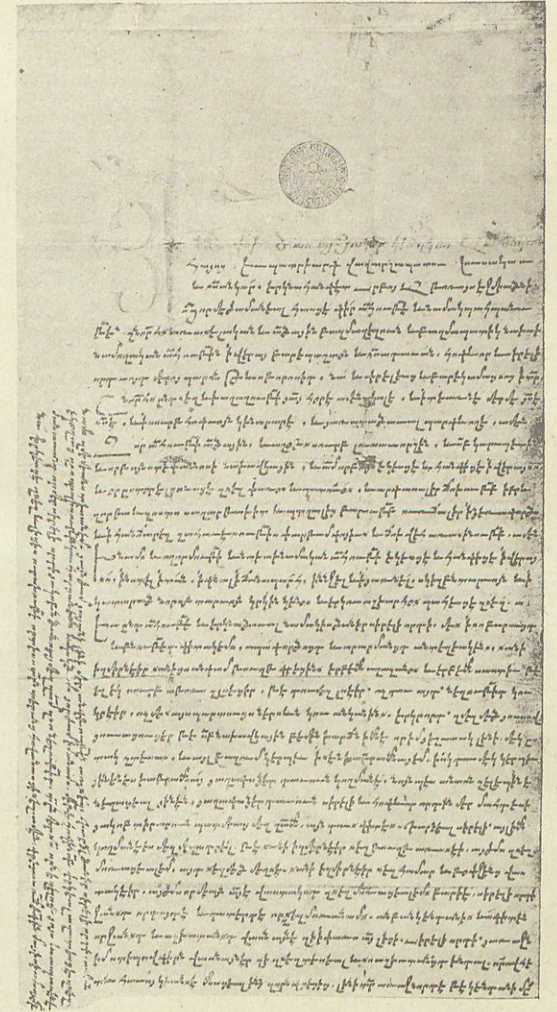
«Ինչո՞ւ այդքան փոքր, սակաւամարդ էր Էջմիածնի ժողովը, որ պիտի վճարէ այնքան կարեւոր, համազգային հարց: Վախը՝ թէ մահմեդականները կ'իմանան իրենց գողանի նպատակը, անշուշտ, կար, բայց միակ պատճառը չէր: Ամենագլխաւորը, թուում է, այն պիտի լինի, որ օտար միջամտութեամբ ազատութիւն զանելու միտքը ժողովրդականութիւն չունէր: Եւ չէր էլ կարող ունենալ մի երկրում, ուր ազգայնականութիւնը վերջին ծայր հարստահարած էր, սերունդներն մի երկար շարքի ոտքաւորները ժողովրդած և հասած ստրկական այն հասկացութեան, թէ պէտք է լուս ու համբերատար լինել և չգրգռել տիրոջներին: Այդ է պատճառը, որ ամբողջ պարսկական Հայաստանում միայն մի լեռնաստան համակրութեամբ վերաբերվեց այդ քաղաքական քայլին. այդ է պատճառը, որ ապագայում էլ ազատական շարժումը

Ղարաբաղի լեռներում սկսվեց և այդտեղ էլ ամփոփվեց, արձագանգ չը գտնելով միւս տեղերի Հայերի մէջ: Անպատճառ պէտք է աւելացնել և այն, որ Հոսովին հարստակալու միտքը, ինչպէս միշտ, այս անգամ էլ, երեսի, ընդհանուր հաւմակրանք չը գտաւ նոյն հոգեւորականութեան մէջ: Ապացոյց այն, որ պատգամաւորութիւնը, Յակոբ կաթողիկոսի հետ համեմատվ. Պոլիս, այդտեղից չը շարունակեց ճանապարհը և, ինչպէս գիտենք, Յակոբը թիւրքաց մայրաքաղաքում աւելի մտածում էր Եւրոպայի հետ համաձայնութիւն կայացնելու և տեղական խոսվածիւնները դադարեցնելու մասին: Ճիշտ է, ձեռքնի կաթողիկոսը Կ. Պոլսում էլ վախճանվեց. բայց և այդպէս, կար, ինչպէս երեսում է, մի արգելք, որ մահից առաջ էր կարել նրա ճանապարհը դէպի Հոսով: Գտնէ մի օտարազգի հեղինակ, Ռիկո, գրում է հետևեալը. «1670 թ.ին, երբ ևս Զմրուանիայից Մեղիս գնալու համար բռնեցի Հոսովի և Իտալիայի ճանապարհը շուրջ էր տարածված ամբողջ Եկեղեցական Պետութեան մէջ, թէ նոյնց առաջին պատրիարքը, իր մի քանի մարտօրոյիտների սղեկացութեամբ, շուտով գնալու է Հոսով պապին հպատակութիւն յայտնելու համար: Այնուհետեւ ևս մի քանի ամիս մնացի Իտալիայում, բայց այնտեղ այդ պատգամաւորութեան մտեւնալու մասին ոչ մի լուր չը ստացվեց, ուստի այն ժամանակից ևս եկել եմ այն եզրակացութեան, որ նոյնց պատրիարքը նոյնքան հետեւ էր մի որ և է օտար եկեղեցուն հպատակելու դիտաւորութիւնից, որքան Հայաստանը հետեւ է հոսովեական կրօնի ամբողջ: Եւ սակայն այդ պատրիարքը Էջմիածնից դուրս էր գնացել՝ յատկապէս Հոսով գնալու համար: Պարզ է ուրեմն, որ ճանապարհին նրան յետ էին կանգնեցրել այդ մտքից»:

Այսպէս թէ այնպէս, նոյն պատգամաւորութիւնը լուծվեց դեռ ճանապարհին: Բայց նա միանգամայն ազարդին չէր: Կ. Պոլսում նրա

(*) Պաշտօն վարդապետի «Պատմութիւն կաթողիկէ վարդապետութեան» գրքից երեսում է (եր. 163) որ Կ. Պոլսում գտնվող եղեւիտները մահվան անկողնում պատկած ձեռքերով կաթողիկոսին ստորագրել տուին մի թուղթ, որով նա իր հպատակութեան էր յայտնում Հոսովի պապին: Բայց այս թուղթը արգելք չեղաւ որ կաթողիկոսը թաղել հայոց եկեղեցու կողմով եւ ոչինչ նշանակութիւն չունեցաւ եւ արագալուստ է: Նշանակում է, որ այս թուղթն էլ, ինչպէս և շատ ուրիշները անցեալում, գրված էր յայտնի քաղաքական պայմանագրութեամբ:

անդամներից մէկը շարունակեց ճանապարհը մեռակ, գնաց Վենետիկ, ապա անցաւ Ֆրանսիա, ուր մտաւ զինուորական ծառայութեան մէջ: Սա շատ հազուագիւտ դէպքերից մէկն էր,

183. Յակոբ Կաթողիկոսի Կոնդակը

գուցէ և սուալինը, երբ հայը Արեւմուտք էր դիմում ոչ թէ կրօնաւոր դառնալու կամ վաճառականութիւն անելու նպատակով, այլ զինուորութիւն սովորելու համար. մի գործ, որ վաղուց մտացված էր հայերի մէջ: Այսպիսի քայլեր անողը հայ ազնուականութեան բեկորներից մէկն էր — հռչակաւոր Իսրայէլ Օրին, որ տարիներից յետոյ պիտի վերադառնար հայրենիք իրեն և Եւրոպական մտքերով սոգորված մի քաղաքական գործիչ, իրեն մի աշխարհական հայրենասէր, որ հայրենիքի գազախորը բարձր էր դասում կրօնական նախա-

պաշարմունքներից և պատրաստ էր շատ ծանր զոհեր մատուցանել այդ գաղափարին...

Որ Յակոբ Կաթողիկոսի քաղաքական ծրագրերը համակրութիւն չէր գտնում հայ հոգեւորականութեան մէջ, այդ կարելի է եզրականացնել և նրանից, որ ծերունու մահից յետոյ կաթողիկ պրօպագանդան դարձեալ խուժերի ու ժայռերի հանդիպեց: Եւ միսիօնարները, ինչպէս երեւում է, շատ էլ մեծ ակնկալութիւններ չունէին թէ իրանց խոստացած քաղաքական բարիքները միանգամայն բաւական են՝ հայերին կրօնափոխ անելու համար, ուստի շարունակում էին գիմնումներ անել պարսից արքունիքին: 1683-ին Շահ-Աբբասը, պատասխանելով Լուդովիկոս ԺՎ. ի մը «սիրալիր» նամակին, աւսում էր թէ արդէն հրամայել է հովանաւորութիւն ցոյց տալ Նախիջևանի գաւառի կաթողիկ հայերին»:

* * *

Յակոբ Կաթողիկոս 1679 Դեկտեմբերին Պալիս հասած էր ուրիշ 1680 Յունվարին սիրայ գիր գրեց Եղիազարին. «Արեւելայդ իմ ի Քո. Պատուական եղբայր՝ հայեաց և ազնիւորով լեր ի վերայ թշուառութեան մերայոց՝ որք կան ի թագաւորական քաղաքիս, զի և դու մասամբ իւրիք եղեր պատճառ ցաւոցս այսոցիկ, եկ, այսրը, և խորհուրդ արարեալ դոցուք ելս հնարից յօգուտ Ազգին»:

Եղիազար թէեւ խոստացաւ դալ՝ բայց Հսգեգալուստէն կար, և երբ ճամբայ ելաւ Պոլիս

երթալու համար, Յակոբ Կաթողիկոս հիւանդացաւ և օրէ օր ծանրանալով իր վիճակը 1680 Օգոստոս Աին վահճանեցաւ 82 տարեկան հասակին մէջ 23 1/2 տարի Կաթողիկոսութիւն ընելէն կար:

Մարմինը մեծ հանդէսով թաղեցին Պէկ-Օղլուի գերեզմանատունը ուր դամբարանը ցարդ կը մնայ և ուխտատեղի է «Հոգեւոր Տէր» անուամբ և սրուն վրայ կը դանկնք հետեւեալ արձանագրութիւնը:

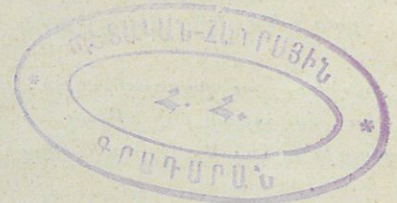
Հանգստարանս այս հրաշափառ եւ պատուելի Վայելչափի յօրինուածովք ի հանդիսի Ունի աւանդ դմաքուր մարմին բազմերջանի Տեառն Յակոբայ Հայոց ընտրեալ Հայտապետի Որ փոխանորդ հօր մեր Սրբոյ Լուսուարչի Կաթողիկոս օծեալ նորին օրհնեալ դահի: Սրբոյ հօրս հանդուս յեշէր թվ ՌձԻԹ Օգոստոսի Ա.

Միւս կողմը

Եւ արդ տապանս բուժիչ ախտից մարմնականի Յուսով ի սո գիմեցելաց հրաշիւք յայսմի Չկողմալ սորին յեշեալ ի Տէր դարմիւք հայցի Չգաքարեկայն որ թալեֆայ հիւանդանի Հողար հարեւր բոսնեւինն Հայոց թքլի Երկրորդ աւսուր ամասն Հատնայ Օգոստոսի

Իր պատկերը դժբաղդաբար չը կարողացանք գտնել, բայց միայն Կանդակը գտած ըլլալով Օրթոդոքսի Անտօնեանց վանքէն իրենց արտօնութեամբ կը ներկայացնենք ընթերցողաց:

Ա.Ղ.ՅԻՒՍԵՐ. — Պատ. Հայոց Չափեան. — Պատ. Հայի. սպագրութեան (1,էօ) Ա. հասր. — Սեւագրութիւն Երեւիլի արանց Ա. հասր. — Տապալուզիմ գերեզմանանց ձեւագիր, Ելի:

189-2009

«ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ» պիտի հրատարակուի պրակ առ պրակ ամիսը անգամ մը, ամբողջութիւնը պիտի բաղկանայ 48 պրակներէ՝ 4 հատորի մէջ ամփոփուած և պիտի պարունակէ երեւելի ազգայիններու լուսանկարները, կենսագրութիւնները և ձեռագիր անտիպ գրուածքները, կաթողիկոսներու և պատրիարքներու կոնդակները և այլն:

Կը շարունակուի Բ. Գ. Գ. հատորներու բաժանորդագրութիւնը 80 դրուչի:

Կոչում կ'ընենք հասարակութեան և բանասէրներու մեզ ուղարկել իրենց քով ունեցած ասօքլամանները, ըլլան լուսանկար թէ ձեռագիր և կամ կենսագրութիւններ որոնք անվճար իրենց կը վերադարձնենք դարձեալ:

Ամբողջ գործին բաժանորդագրութիւնն է կանխիկ մէկ օսմանեան ոսկի ամէն տեղի համար, իւրաքանչիւր հատորի համար 30 դրուչ:

Բաժանորդներու անունները պիտի հրատարակենք հետզհետէ:

Գործը պիտի աւարտի մինչև 1912 տարուոյ սկիզբները և բաժանորդները պիտի ստանան իբր նուէր գեղարուեստական շքեղ կողքեր որոնք արուեստասէրներու յանձնած ենք պատրաստուելու համար և որոնք խորհրդանշանը պիտի ըլլան Հայ. Տպագրութեան 400 ամեայ Յոբելեանին:

Վստան ենք թէ Հասարակութիւնը պիտի գնանատէ այս գործը որ բազմաձախ եղած է և որուն համար տարիներով տքնած տառապած ենք:

Հրատարակուած է արդէն առաջին հատորը որ կը վաճառուի 30 դրուչի Պոլիս Զարդարեան գրատուն, Բերա Վայսի գրավաճառատունը, Ալեքսանդրիա Յ. Ղազիկեանի և Օ. Գաբանձեանի և Գանիրէ Սուրէն Զաքմաքձեանի քով:

Մեկ պրակի գինը 2 դրուչ, գաւառներու համար 400 փարա:

Իմել Զարդարեան Գրատուն, Պոլիս, Չախմաքըլար, 24 — 26:

Կը ծախուի ամեն տեղ:

Մ Ե Բ Վ Ճ Ա Ր Ո Ղ Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Գ Ն Ե Ր Ը

Հետզհետէ կը հրատարակենք անունները մեր բաժանորդներուն որոնք կը վճարեն իրենց բաժանագիրը, ասիկա կ'ընենք ամէն անոնց համար որոնք կ'ուզեն վստան ըլլալ. անոնք որ կը վճարեն և անուններն հոս չեն տեսներ, անմիջապէս պէտք է մեզ իմաց տան:

Տեարք		Ղրշ.	4143
53. — ձոն Գալայեան Բաքերսըն	(Աւերիկա) Ա.	հասորի	30
54. — Տիգրան Կամսարական Բաքերսըն	» Ա.	»	30
55. — Արծանապատի Ներսէս ֆն. Շահինեան	(Մարաշ) Ա.	»	30
56. — Սեպուհ Ալեանաբեան	4.	»	408
57. — Պողոս Վ. Տեր Գաբրիելեան	(Տիարայէֆիւր) Ա.	»	30
58. — Եղուարդ Տեր Ազարեան	(Էրզրում) 4.	»	408
59. — Հրանդ Թիլլալեան	Ա. Բ.	»	54
60. — Հրանդ Սրապեան	Ա. Բ.	»	54
61. — Լեւոն Թորոսեան	Վիսին (Պուշկարիս) Ա.	»	30
62. — Արծ. Աւետիս ֆն. Շաղոյեան	(Գանիրէ) 4.	»	408
63. — Մկրտիչ Օհանեան	4	»	408
64. — Յովհաննէս Աղմանեան	(Միւնիք էջ Պաւլ.) 4.	»	408
65. — Միհրան Զարազ	(Ալեքսանտրիս) Բ.	»	30
66. — Երուանդ Մանուկեան	Բ.	»	30
67. — Սեդրակ Բիւշիկեան	Բ. Գ.	»	54

8167

« Ազգային գրադարան »

NL0364249

22633